

Л. У. Кулік

ДА ПЫТАННЯ АБ СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫМ ДАСЛЕДАВАННІ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ

У артыкуле аналізуюцца беларуска-, руска- і англамоўныя працы айчынных і замежных навукоўцаў, прысвечаныя структурна-семантычнаму даследаванню фразеалагічных адзінак; падкрэсліваецца неабходнасць звароту да структуры і семантыкі фразеалагізмаў пры ўстанаўленні ступені іх міжмоўнай эквівалентнасці.

Перадумовай вытлумачэння і сістэматызацыі фразеалагізмаў кожнай мовы з'яўляецца разгляд іх паводле структуры, бо “ўстанаўленне аб'ектыўных заканамернасцей утварэння і развіцця несвабодных словазлучэнняў адкрывае перад фразеалагам іншыя гарызонты за межамі лексікалогіі, лексікаграфіі і сінтаксісу” [1, с. 128–129].

Без звароту да структурна-граматычных паказчыкаў фразеалагічных адзінак (далей – ФА) выяўленне іх ступені эквівалентнасці не будзе поўным і ўсебаковым, бо менавіта суаднясенне структурных мадэляў ФА, якія заснаваны на структурных мадэлях словазлучэнняў, словаспалучэнняў і сказаў, выяўляе як універсальнае, так і спецыфічнае для адной мовы ў адносінах да іншай, а таксама “магчымасці адэкватнай замены тыповых для кожнай з супастаўленых моў структурна-граматычных адрозненняў” [2, с. 96].

Неабходнасць даследавання структуры ФА абумоўлена і тым, што фразеалогія звязана з сінтаксісам не менш блізкімі сувязямі, чым з лексікай, бо, як адзначае Л. І. Райзензон, “фразеалагізмы ўтвараюцца не на базе лексем, а на базе словазлучэнняў, спалучэнняў слоў і сказаў” [3, с. 49–50]. Знешняя форма фразеалагізма – “гэта заўсёды сінтаксічная канструкцыя, гэта заўсёды сінтаксічная мадэль” [4, с. 132]. Падмацаванне гэтай думкі знаходзім у працах В. С. Ахманавай, І. Я. Лепешава, В. М. Макіенкі, Н. А. Паўлавай, А. М. Чапасавай і інш., якія падкрэсліваюць, што сінтаксічная канструкцыя вызначаецца як канкрэтнае моўнае ўвасабленне структурнай мадэлі ФА, пад якой, у сваю чаргу, разумеецца “тып зыходнай сінтаксічнай канструкцыі, паводле якой утвараюцца фразеалагізмы” [5, с. 5]. Такім чынам, не лексіка, а сінтаксіс з’яўляецца той будаўнічай пляцоўкай, на якой ідзе бесперапынны працэс фразеаўтварэння.

Структурная арганізацыя ФА асвятляецца ў розных напрамках у працах У. Л. Архангельскага, В. У. Вінаградава, Л. П. Гашавай, А. М. Чапасавай, М. М. Шанскага і інш. Так, у межах фразеалогіі рускай мовы А. І. Малаткоў вылучае ФА са структурай тоеснай структуры словазлучэння ці сказа, з якога яны пераасэнсаваны [6, с. 89]. У. П. Жукаў гаворыць толькі пра ФА са структурай “злучальных ці падпарадкавальных словазлучэнняў (непрэдыкатыўнага або прэдыкатыўнага характару)” [7, с. 5], М. М. Шанскі падзяляе ўсе ФА на тыя, “якія па структуры суадносяцца са сказам,” і тыя, “якія па структуры суадносяцца са злучэннем слоў”, але ў межах апошніх адрознівае прыназоўніка-склонавыя формы назоўніка і канструкцыі назоўніка са злучнікамі [8, с. 72–73], А. І. Дзіброва выдзяляе, акрамя словазлучэння і сказа, “ідыёму мінімальнай канструкцыі” – “слова ў яго склонавай форме разам з прыназоўнікамі” [9, с. 155].

У англамоўнай спецыяльнай літаратуры (А. Маккаі; Л. Р. Сміт; У. Вейнрайх) не заўсёды асвятляюцца фундаментальныя пытанні структурна-граматычнага аспекту даследавання ФА. Напрыклад, аўтары манаграфіі “English Idioms and how to use them” Дж. Сейдл і У. Макмордзі, разважаючы пра структуру ФА, заўважаюць наступнае: “Ідыёмы маюць шмат розных формаў і структур. Яны могуць быць кароткімі і даволі доўгімі... Ідыёмы могуць мець правільную структуру, няправільную і нават граматычна некарэктную структуру” [10, с. 5].

У той жа час англійская фразеалогія дэтальна разглядаецца ў працах рускамоўных лінгвістаў (Н. М. Амосава, І. У. Арнольд; А. Ф. Арсенцьева; А. У. Кунін). У прыватнасці, Н. М. Амосава заўважае аб разнастайнасці будовы ФА і з кантэксталагічнага пункту погляду выдзяляе наступныя структурныя тыпы англійскіх ФА: “фразеалагічныя

словазлучэнні”, “злучальныя фразеалагізмы”, “аднавяршыненыя” фразеалагізмы (спалучэнне службовага слова з адным знамянальным)”, “дзеяслоўна-постпазіцыйныя фразеалагізмы”, “фразеалагічныя адзінкі з прэдыкатыўнай структурай” і “кампаратыўныя фразеалагічныя адзінкі” [11, с. 121–147].

Структурна-семантычнай і граматычнай характарыстыкам ФА сучаснай англійскай мовы прысвечана асобная частка падручніка А. У. Куніна “Курс фразеологии современного английского языка” [12]. Аўтар разумее фразеалагізмы ў шырокім сэнсе і выдзяляе чатыры класы ФА: клас А – намінатыўныя ФА, а ў іх межах “звароты з адной знамянальнай лексемай і адной ці дзвюма незнамянальнымі лексемамі, фраземы, г. зн. звароты са структурай словазлучэння, і звароты са структурай даданага сказа, як са словам, якое ён вызначае, так і без яго” [12, с. 126]. Як і папярэдні аўтар, А. У. Кунін вылучае “аднавяршыненыя” фразеалагізмы і падкрэслівае, што ў іх склад уваходзяць у асноўным адвербіяльныя і ад’ектыўныя звароты; клас Б – намінатыўныя і намінатыўна-камунікатыўныя ФА; клас В – выклікавыя ФА і мадальныя ФА невыклікавага характару; клас Г – камунікатыўныя ФА (прыказкі і прымаўкі).

У беларускай навуковай і вучэбнай літаратуры спачатку адсутнічае інфармацыя пра ФА, суадносныя паводле структуры са словаспалучэннем. Пазней Ф. М. Янкоўскі, выдзяляючы ФА-словазлучэнні і ФА-сказы, заўважае пра ФА, якія “знешне не супадаюць ні са словазлучэннямі, ні са сказами”, і называе іх спалучэннямі [13, с. 36]. Услед за Ф. М. Янкоўскім В. П. Красней таксама гаворыць пра ФА, “якія па сваёй граматычнай форме непадобныя ні на словазлучэнні, ні на сказы (*ад душы, ані ў зуб, да апошняга, на вока, не з рукі, пад бокам*)” [14, с. 139]. М. А. Даніловіч першым выдзяляе ФА са структурай словаспалучэння сярод прыметнікавых (64) і прыслоўных (855), якія падраздзяляе на 5 “груп” паводле структуры: прыметнікавыя – “назоўнік з прыназоўнікам”; кампаратыўныя; з кампанентамі, звязанымі як аднародныя члены; са структурай “назоўнік (лічэбнік) + назоўнік (лічэбнік) з прыназоўнікам”; “не + назоўнік” [15, с. 59–60]; прыслоўныя – “назоўнік з прыназоўнікам”; “назоўнік + назоўнік з прыназоўнікам”; “прыназоўнікава-склонавая форма назоўніка + прыназоўнікава-склонавая форма назоўніка”; з кампанентамі, звязанымі як аднародныя члены; кампаратыўныя [15, с. 82–86]. Пазней І. Я. Лепешаў падзяляе такія ФА ўжо на 6 “структурных тыпаў”: ФА, утвораныя па структурнай схеме прыназоўніка-склонавай формы назоўніка; ФА, структурна арганізаваныя як спалучэнне аднародных

членаў, злучнікавай ці бяззлучнікавай сувяззю; ФА са структурай параўнальнага звароту; ФА са структурай “назоўнік + прыназоўнік + назоўнік”; ФА са структурай “прыназоўнік + назоўнік + прыназоўнік + назоўнік”; ФА, якія пачынаюцца часціцамі *не, ні* [16, с. 166–169]. І нарэшце, ФА са структурай словаспалучэння становяцца аб’ектам спецыяльнага вывучэння А. С. Садоўскай [17].

Аднак, нягледзячы на дастаткова шырокае вывучэнне сінтаксічнай арганізацыі ФА, далейшае даследаванне фразеалогіі ў структурным аспекце з’яўляецца неабходным для ўстанаўлення спецыфічных рыс сінтаксісу пэўнай мовы, а таксама для вызначэння агульнага і адметнага ў ФА адной мовы адносна другой і распрацоўкі міжмоўных суадносін ФА.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Ларин, Б. А. Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов) / Б. А. Ларин // История рус. яз. и общее языкознание : избр. работы : [учеб. пособие для фак. рус. яз. и лит. пед. ин-тов] / Б. А. Ларин. – М., 1977. – С. 125–149.

2. Арсентьева, Е. Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в английском и русском языках) / Е. Ф. Арсентьева ; [редкол.: Р. А. Юсупов и др.]. – Казань : Изд-во Казан. у-та, 1989. – 126 с.

3. Ройзензон, Л. И. Синтаксис и фразеология (Некоторые вопросы их взаимоотношения и взаимосвязи) / Л. И. Ройзензон // Проблемы синтаксису. Праці міжвузівської наукової конф. з питань сінтаксісу, Львів, 25–28 січ. 1962 р. / Львів. ун-т. – Львів, 1963. – С. 48–54.

4. Чепасова, А. М. Исследование формы фразеологизмов челябинскими фразеологами / А. М. Чепасова // Фразеологизм: семантика и форма : сб. науч. ст. / Курган. гос. ун-т ; отв. ред. Н. Б. Усачева. – Курган, 2001. – С. 132–142.

5. Павлова, Н. А. Структурно-семантические свойства фразеологизмов “предлог + (согласуемое слово) + существительное в форме дательного падежа” в современном русском языке : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Н. А. Павлова ; Ленингр. гос. пед. ун-т. – Л., 1978. – 17 с.

6. Молотков, А. И. Основы фразеологии русского языка / А. И. Молотков ; Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; [отв. ред. Ф. П. Филин]. – Л. : Наука, 1977. – 283 с.

7. Жуков, В. П. Русская фразеология / В. П. Жуков. – М. : Высш. шк., 1986. – 310 с.

8. Шанский, Н. М. Фразеология современного русского языка : учеб. пособие для вузов по спец. “Рус. яз. и лит.” / Н. М. Шанский. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1985. – 160 с.

9. Диброва, Е. И. Параметризация фразеологических единиц-словоформ / Е. И. Диброва // Фразеография в Машинном фонде русского языка / [Э. И. Астахова и др.] ; Акад. наук СССР, Науч. совет по лексикологии и лексикографии, Ин-т рус. яз. ; отв. ред. В. Н. Телия. – М., 1990. – С. 152–160.

10. Seidl, J. English idioms and how to use them / J. Seidl, W. McMordie. – 4th ed. – [Oxford] : Oxford University Press, 1978. – 272 p.

11. Амосова, Н. Н. Основы английской фразеологии / Н. Н. Амосова. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1963. – 207 с.

12. Кунин, А. В. Курс фразеологии современного английского языка : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. / А. В. Кунин. – 2-е изд., перераб. – М. : Высш. шк. ; Дубна : Изд. центр “Феникс”, 1996. – 381 с.

13. Янкоўскі, Ф. М. Беларуская фразеалогія / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Нар. асвета, 1981. – 79 с.

14. Красней, В. П. Грані слова : факультатыўны курс “Лексіка і фразеалогія беларускай мовы” : вучэб. дапам. для 10-га кл. / В. П. Красней. – 2-е выд., дапрац. – Мінск : Нар. асвета, 1992. – 175 с.

15. Даніловіч, М. А. Граматычная характарыстыка фразеалагізмаў [наук. выд.] / М. А. Даніловіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1991. – 110 с.

16. Лепешаў, І. Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы : вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ / І. Я. Лепешаў. – Мінск : Выш. шк., 1998. – 271 с.

17. Садоўская, А. С. Фразеалагізмы-спалучэнні ў сучаснай беларускай мове : манагр. / А. С. Садоўская ; пад рэд. праф. І. Я. Лепешава ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гродзен. дзярж. ун-т. – Гродна : ГрДУ, 2003. – 118 с.